

UOT 398

G.M.Həsənova
AMEA Folklor İnstitutu
gunay_yusifzade@mail.ru

VİRTUAL FOLKLORDA İNTERNETLƏ BAĞLI YARANAN ATALAR SÖZLƏRİ VƏ DEYİMLƏR

Açar sözlər: virtual folklor, internet mühiti, atalar sözləri, deyimlər

Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yüksək sürətlə inkişafı internetin həyatımızın ayrılmaz bir tərkib hissəsinə çevrilməsini şərtləndirən ən mühüm amillərdən biridir. Məqalədə internet mühitində yaranan atalar sözləri və deyimlərə diqqət ayrılmış və internetlə bağlı yaranan atalar sözləri və deyimlərin ənənəvi folklorda mövcud olan ekvivalenti ilə qarşılıqlı müqayisəsi verilmişdir. Təqdim edilən nümunələrin hər iki folklorda təzahürü müqayisəli şəkildə göstərilmişdir. Sözügedən məqalədə məzmun, istərsə də forma baxımından mövcud dəyişikliklər konkret nümunələrlə izah edilmişdir.

Bu məqalədə virtual folklorda internetlə, komputer və ya informasiya texnologiyaları məsələləri ilə bağlı yaranan atalar sözləri və deyimlər dəyişikliklərlə bağlı olaraq forma baxımından iki kateqoriya daxilində qruplaşdırılmışdır. Eyni zamanda hər kateqoriya üzrə nümunələrə məzmun baxımından nəzər yetirilmişdir. Hər bir mövzu ilə əlaqədar mövcud olan internet, komputer texnologiyaları ilə bağlı atalar sözlərinin və deyimlərinin ənənəvi folklordan fərqli olaraq internet mühitində hansı dəyişikliklərlə təzahür etməsi tədqiqatə cəlb edilmişdir.

G.M.Гасанова

ИНТЕРНЕТ-ПОСЛОВИЦЫ И ФРАЗЫ В ВИРТУАЛЬНОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Ключевые слова: виртуальный фольклор, интернет-среда, пословицы, поговорки

Быстрое развитие информационных и коммуникационных технологий в наше время является одним из важнейших факторов, которые делают Интернет неотъемлемой частью нашей жизни. Статья посвящена интернет-лексике и фразам, а также сравнивает связанные с интернетом пословицы и фразы с традиционным эквивалентом традиционного фольклора. Проявления представленных примеров сравниваются в обоих фольклорах. В статье текущие изменения, как с точки зрения содержания, так и формы, объясняются на конкретных примерах.

В статье пословицы и термины, используемые в виртуальном фольклоре, связанные с Интернетом, компьютером и информационными технологиями, сгруппированы по двум категориям с точки зрения изменений. В то же время примеры для каждой категории были рассмотрены с точки зрения содержания.

Интернет, компьютерные технологии, а также пословицы и поговорки каждого субъекта являются предметом исследований, которые изменяют интернет-среду в отличие от традиционного фольклора.

G.M.Hasanova

INTERNET-RELATED PROVERBS AND PHRASES IN VIRTUAL FOLKLORE

Keywords: *virtual folklore, internet environment, proverbs, sayings*

The rapid development of information and communication technologies in our time is one of the most important factors that make the Internet an integral part of our life. The article focuses on Internet vocabulary and phrases, and compares Internet-related proverbs and phrases to the traditional equivalent of traditional folklore. The manifestations of the examples presented are compared in both folklore. The article explains the current changes, both in terms of content and form, with specific examples.

In the article, proverbs and terms used in virtual folklore related to the Internet, computers and information technology are grouped into two categories in terms of change. At the same time, the examples for each category were considered in terms of content. The Internet, computer technology, and the proverbs and sayings of each subject are the subject of research that are changing the Internet environment in contrast to traditional folklore.

Atalar sözləri və deyimlərin şifahi xalq ədəbiyyatının ən maraqlı janrlarından biri olduğunu söz xəzinəmizi incələdikdə aydınlaşdırma bilərik. Folklorda mövcud atalar sözləri və deyimləri incələdikcə isə belə maraqlı janrın özənəməxsus daha çox xüsusiyyətlərini müəyyənləşdiririk. Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri isə neçə əsrlər keçməsinə baxmayaraq hazırda da bu nümunələri xatırlamalı olduğumuzdur. Ənənəvi folklorda mövcud olan kifayət qədər atalar sözləri və deyimlərin ekvivalentini biz virtual folklorla transformasiya olduğunu şahidi oluruq. Virtual folklorda yaranan atalar sözləri və deyimlər əslində ənənəvi folklorda olan qəlib üzərində formalaşır. Yeni yaranan atalar sözləri bu və ya digər formada məzmun və ya forma dəyişikliyinə uğrasa da, ilk baxışda hər hansı bir nümunənin mütləq şəkildə qəlibini xatırlatmış olur.

Bu gün internetin populyarlaşması və müvafiq olaraq internet istifadəçilərinin sayının çox sürətlə artması, eləcə də texnoloji sferada yeni imkan və resursların ortaya çıxması və bunların gündəlik məişət həyatına təsiri insanların həyat rejiminə dərinlən sirayət etməyə başlamışdır. İnsanlar üzəüz ünsiyyətdən onlayn kommunikasiyaya keçməyə başlamışlar. Real, üz-üzə ünsiyyətə əsaslanan ənənəvi folklor yaradıcılığı proseslərindən fərqli olaraq virtual folklor proseslərinin faktoloji bazası daha çox sosial medianın hesabına

ödənilir (2, s.5).

Dünya əski çağdan və arxasınca gələn orta çağdan yeni bir dövrə - elektronik çağ adlanan bir dövrə daxil olur. V.Ongun da yazdığı kimi elektronik çağ ikinci sözlü mədəniyyət çağıdır: varlığı yazı və mətbəə texnologiyasına dayanan telefon, radio və televizora xas olan sözlü mədəniyyət çağıdır (7, 57-58)

Virtual folklorda yaranan atalar sözləri və deyimlər içərisində internetlə, komputerlə, informasiya-kommunikasiya məsələləri ilə bağlı yaranan nümunələr diqqəti daha çox cəlb edir. Təbii ki, gündəlik həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilən komputerdən istifadə də bu prosesin sürətlənməsinə vasitədir. Bu gün internet istifadəçiləri arasında gənc nəslin üstünlük təşkil etməsi, müasir folklor nümunələrinin də daha çox onlar tərəfindən yaranmasını şərtləndirir. Belə ki, virtual folklor proseslərini, yaradılan müasir atalar sözləri, deyimləri, yalnız internet resurslarından aktiv istifadə etməklə, xüsusən sosial şəbəkələrə üzv olub forum və bloqları izləməklə müşahidə edə bilərik. Sosial şəbəkələrdə yeni yaranan müasir atalar sözlərinin və ya folklor nümunələri kimi qəbul edilən mətnlərin mütəmadi olaraq paylaşıldığı xüsusi səhifələr (instagram: @mırt dahilər, @atalar yaxşı deyib, @müasir atalar sözləri) mövcuddur. Bu səhifələrə üzv olan istifadəçilərin sayının çoxluğu gənclərdə xalq müdriyyətinə sevgi və marağı artırmağa kömək etməklə, eyni zamanda hikmət xəzinəsinin bariz nümunələrinin unudulmaq təhlükəsini zərərsizləşdirir.

Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yüksək sürətlə inkişafı qloballaşmanı təmin edən, daha doğrusu, şərtləndirən ən mühüm amillərdən biridir. Ən yüksək texnologiyalardan tutmuş məişət həyatına qədər sirayət edən informasiya-kommunikasiya texnologiyaları artıq insan həyatının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. İlk dövrdə hərbi məqsədlər zəminində meydana gələn internet texnologiyası özü ilə bərabər bəşəriyyətin inkişaf dinamikasına təsir edə biləcək fenomenal imkanlar gətirməkdədir. İnsanlar arasında ünsiyyət, xəbərləşmə və məlumat əldə etmə sahəsində yaranan yeni imkanlar informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunu əvvəlki dövrlərlə müqayisədə kəskin şəkildə yüksəltmişdir (2, s.319).

Virtual folklorda internetlə, komputer və ya informasiya texnologiyaları məsələləri ilə bağlı yaranan atalar sözləri və deyimlərini araşdıran zaman forma baxımından dəyişikliklərlə bağlı olaraq onları 2 kateqoriya daxilində qruplaşdırmaq mümkündür:

1. Ənənəvi növ və formalardan istifadə etməklə, kompüter texnologiyaları vasitəsilə məzmunu dəyişdirilmiş nümunələr;
2. Birbaşa olaraq internetdə yaranan nümunələr.

Birinci kateqoriyaya aid edilən nümunələr ənənəvi qəlib üzərində yaranır və müəyyən məzmun dəyişikliyinə uğrayır. Belə ki, internet mühitində yaranan bu nümunələrə diqqət yetirdikdə, ənənəvi növ və formalardan istifadə edilərək

yaradıldığı bəlli olur.

“Hər şeyin təzəsi, saytın köhnəsi” kimi internet mühitində yer alan bu nümunə “Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi” kimi hikmət xəzinəmizin ən dəyərli atalar sözünün məzmunca dəyişikliyə uğramış variantı kimi qəbul edilməlidir.

“Mənə avatarını göstər, sən kim olduğunu deyim” kimi yaranan nümunə “Mənə dostunu göstər, sənə kim olduğunu deyim” atalar sözünün qəlibi əsasında yaranmışdır.

Xalqın yaratdığı və əsrlərdən bəri hikmətli və möcüzəli sözlər kimi yaddaşa həkk edilən atalar sözləri ənənəvi folklordan internet mühitinə transformasiya olunan zaman forma baxımından yuxarıda qeyd edilən kimi, iki kateqoriya ilə qruplaşdırılan nümunələrdə məzmun baxımından bir neçə mövzulara toxunulmuşdur. Virtual folklorda yaranan atalar sözləri arasında informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə bağlı bütün sahələrə, yəni komputer, virus, utiliti, şifrə, sayt, format, sosial şəbəkələrlə bağlı admin, user, statusla bağlı kifayət qədər nümunələrə rast gəlinir.

Virusla bağlı mövcud olan “Axtaran virusunu da tapar, troyan atını da” kimi internet mühitində mövcud olan nümunə ənənəvi folklorda “Axtaran tapar” atalar sözünün qəlibi üzərində yaranmışdır. “Virusunu söyləməyən anti-virusunu tapa bilməz” (Dərdini deməyən, dərmanını tapa bilməz), “Virus gəlirəm deməz” (Qəza gəldiyini deməz), “Virus istədi 1 EXE, Allah verdi 2 EXE” (Kor istədi bir göz, Allah verdi iki göz), “Yol soruşmaqla, keyword axtarmaqla tapılar” (Yol soruşmaqla tapılar), “Virusun başı kiçikkən əzilər” (İlanın başı kiçik ikən əzilər) kimi yaranan bu nümunələr ənənəvi qəlib üzərində məzmun dəyişdirilərək yaradılan ən çox istifadə edilən atalar sözləri və deyimlər sırasındadır.

Eyni mövzu ilə bağlı ənənəvi folklorda mövcud olmayan, lakin internet mühitində, əsasən də sosial şəbəkələrdə gənc nəslin nümayəndələri tərəfindən bloqlarda, forumlarda paylaşılan nümunələrə də rast gəlmək mümkündür. “Hər virus bir təcrübədir”, “Anti-virussuz komputeri virus bağlayar”, “Hər virusun bir yeyişi vardır”, “Virus düşə-düşə yayılar”, “Gözəlliyinə güvənmə, sızanaq alıb götürər, komputerinə güvənmə, virus alıb götürər”, “İgidlərə adları qəhrəmanlıqdan, viruslara adları verdiyi zərərdən sonra verilər” kimi yaranan bu tipli nümunələri bu qismə aid etmək olar.

Demək olar ki, hər birimizin rastlaşdığımız, eşitdiyimiz və hətta paylaşdığımız bu fikirlərin folklorik mahiyyəti məhz onun milli koloritə və davranışlara əsaslanmasıdır. Bu ifadələrin hər birinin danışiq üslubunda olması və ya daha çox hər bir internet istifadəçisinə tanış gəlməsi onların kollektiv düşüncənin məhsulunun olmasını təsdiq edir. Bir sözlə, qeyd etmək zəruridir ki, müəyyən bir informasiyanın, biliyin folklorik mahiyyəti onun forması ilə deyil, məzmunu, kollektiv emosiya və reaksiyaya söykənməsi ilə bağlıdır.

Türkiyə ədəbiyyatının görkəmli araşdırmaçısı Selcan Gürçayır

“Kuşaktan foruma keçiş və bilgisayar atasözləri” adlı məqaləsində qeyd edir ki, virtual dünyada formalaşan, yaranan komputerlə, internet və ya informasiya-kommunikasiya ilə bağlı atalar sözləri komputer bacarıqları olmayan kütlə tərəfindən anlaşılmasında problem yaşamalarına səbəb ola bilər. Çünki internet və ya informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə bağlı atalar sözləri və deyimlərini anlamaq və onu dərk etmək üçün kompüter haqqında müəyyən bir məlumata malik olmağı şərtləndirir. Yalnız bu vəziyyət kompüter atalar sözləri üçün etibarlı deyil. Nəbi Özdemir, Media "Mədəniyyət və ədəbiyyat" kitabında "virtual yumor dünyasının ümumiyyətlə 'kəndli' seqmentlərinə uyğunluğunu bildirir. Bu halın "şifahi mədəniyyətə aid yaşam səhnelərinin və elementlərinin asanlıqla yumor məhsulu halına gətirməyi fürsət verdiyini vurğulayır (5,s.74).

İnternetdə ənənəvi mətnlərdən fərqli xüsusiyyətlərə malik rəqəmsal inkişaflar şəklində yeni mətnlər yaranmağa başlamışdır. İnternet mətnləri dinamik bir quruluşa sahibdir. Bu mətnlərdə nizamlılıq yoxdur və bir-birini izləyən səhifələrdə meydana gəlmir. Kompüter sistemlərinə bağlı olan bu mətnlər müəyyən bir məqsəd üçün yaradılmışdır (4, s.172).

Həm dərin hikmətə, həm də incə bir gözəlliyə sahib olan “Uzaq qohumdansa yaxın qonşu yaxşıdır” kimi ənənəvi folklorda yer alan atalar sözü virtual folklorda “Uzaq redaktordansa yaxın user yaxşıdır” kimi təzahürünü tapmışdır. İnternetlə bağlı yaranan atalar sözlərini anlamaq üçün kompüter texnologiyaları ilə bağlı ümumi biliklərə malik olmaq labüddür. Çünki hər bir elmi terminin mənasını bilmədikdə onun hansı məqsədlə istifadə edilməsini də anlamaqda çətinlik yaranır. Nümunəyə əsasən əlavə olaraq qeyd edilməlidir ki, “user”lə bağlı kifayət qədər nümunələr vardır və hər biri ənənəvi qəlib üzərində formalaşmışdır.

Virtual folklorda müəyyən dəyişikliklə yer alan nümunələr aşağıda ənənəvi folklorda mövcud ekvivalenti ilə birlikdə təqdim edilir:

“Saxla utiliti, gəlir zamanı” – “Saxla samanı, gələr zamanı”;

“Şifrəni dostuna demə, o da dostuna deyər” - “Sirrini demə dostuna, o da deyər dostuna”;

“Vaxtsız qıfillanan kompüter format edərlər” - “Vaxtsız banlayan xoruzun başını kəsərlər”;

“Bu günün xəbərini sabaha qoyma” - “Bu günün işini sabaha saxlama”;

“Redaktor sənə deyirəm admin sən eşit” - “Qızım sənə deyirəm, gəlinim sən eşit”;

“User dar gündə tanınar” - “Dost dar gündə tanınar”;

“Admin dəyişər amma adı qalar” - “İgid ölər, adı qalar”;

“Adminə bircə smaylik də bəsdir” - “Arifə bir işarə bəsdir”;

“Damlaya damlaya status artar” - “Damla-damla göl olar”;

“Ayağını userlik səviyyəyə görə uzat” - “Ayağını yorğanına görə uzat”;

“Statussuz user yuxusunda status görər” - “Ac toyuq yuxusunda darı görər”;

“Başın girməyən yerə CV vermə” - “Burnun girməyən yerə başını soxma”;
“Səbrin sonu formatdır” - “Səbrin sonu salamatlıqdır”.

Müasir folklorun texnoloji yeniliklər vasitəsilə yayılması və yeni nümunələrin ortaya çıxması təbii ki, qaçılmazdır. Alan Dundes bu barədə belə yazır: “Komputerin meydana gəlməsi texnologiyanın müasir dünya üzərində təsirini simvolizə edir” (7, s.47).

İnternet mühitində “Bir komputerin nəyi var, iki komputerin networku var”, “Komputer oyunları ilə həyat arasındakı tək fərq həyatı save edə bilməməkdir”, “Userdən userə fərq var”, “Çata gir tayını tap”, “Dəlinin bir networku pozmuş, qırx supervisor düzəldə bilməmiş” kimi kifayət sayda nümunələr yayılmaqdadır. Belə nümunələrin sayını kifayət qədər artırmaq olar. Eyni nümunələrə oxşar mətnlərin türkdilli folklorlarda da yer alması maraqlı doğuran məqamlardandır. Əlavə olaraq qeyd edilməlidir ki, türkiyə folklorunda kompüterlə bağlı olan atalar sözləri ilə yanaşı, folklorun qarğışlar kimi digər janrlarında da nümunələr çox yayılmaqdadır.

Dünya bir-birini əvəz edən əski çağdan, orta çağa, oradan da yeni bir dövrə – nanotexnologiyanın, komputerlərin danışdığı, elektron cihazların az qala insanı tamamilən əvəz etdiyi bir çağa ayaq basmışdır. Və ikinci şifahi mədəniyyət çağı başlamışdır. Hal beləyənkən Azərbaycan kimi müstəqilliyə yeni qədəm basmış, inkişafının ilkin mərhələsini yaşayan bir ölkədə folkloru anlamaq, anlamlandırmaq sadəcə mədəniyyətimizin deyil, həm də varlığımızın tərkib qismi olduğunu bilmək o qədər də çətin deyildir (6, s.50).

Buraya internetin ortaya çıxması ilə folklorun həm sahəsini, həm də kütləvi xarakter almasını əlavə etməklə əyləncə, informasiyanın paylaşılması, sosial protesto kimi funksiyaların önə çıxmasını da qeyd etmək lazımdır (3, s.51).

Məqaləyə yekun olaraq onu da qeyd etməliyik ki, virtual folklorun sürətli yayılması və ötürülməsində internetin əvəzsiz rolu vardır. İnternetin insanın həyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olması, ənənəvi folklorlardan virtual folklorlara keçidi sürətləndirmişdir. Folklorun yeni mövzu və məzmunla, yeni formalarla zənginləşməsi prosesində internetin rolu danılmazdır. Müasir dövrdə insanların internetdən təkəcə informasiya əldə etməsi deyil, həm də əyləncə kimi istifadə etməsi və eyni zamanda internet istifadəçiləri arasında gənclərin daha çox üstünlük təşkil etməsi bir daha onu söyləməyə imkan verir ki, zaman keçdikcə folklorun araşdırılması və daha çox yayılması sürətli inkişaf edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev R. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Müasir aktual problemlər, Bakı, 2014, 350 s.
2. Xavəri S., Quliyev H., Qarayev S. Folklorun funksional strukturu, multidissiplinar kontekst. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 496 s.
3. Bayat F.. Folklordan postfolklorə, Folklorşünaslıq: problemlər, tədqiqlər // Dədə Qorqud, 2018, №2, s.39-51
4. Mehmet Emin Bars. Internet folkloru: Netlore // Uluslararası Dil, edebiyat və halkbilimi araşdırmaları dergisi, 2018, s.160-179
5. Gürçayır S. Kuşaktan Forumə keçiş və bilgisayar atasözleri // Milli Folklor, 2008, s.70-77
6. Bayat F. Müasir folklorun bəzi məsələləri // Dədə Qorqud, 2017, №1, s.46-53
7. Bayat F. XXI yüzilin sosial-iqtisadi və mədəniyyət ekologiyası paradigmasında folklor // Dədə Qorqud, 2004, №4, s.56-64
8. <http://legend.az/17601-kompyuter-haqqinda-atalar-sozleri.html>.
9. @instagram.com/mirt dahiler, @instagram.com/muasir_atalar sozleri

Redaksiyaya daxil olub 18.02.2020